

TIPURI ȘI CATEGORII DE VASE BIZANTINE UTILIZATE PE DUNĂRE ÎN CAMPANIILE MILITARE DIN SECOLELE VI-XII

Vasile MĂRCULEȚ *

Perioada cuprinsă între mijlocul secolului al VI-lea și sfârșitul secolului al XII-lea se suprapune celei mai mari părți a mileniului marilor migrații (secolele IV-XIII). Prezența romano-bizantină și apoi bizantină la Dunăre în această epocă a fost una discontinuă. Continuitatea prezenței imperiului la Dunăre a fost întreruptă de perioade lungi de recul total sau parțial a stăpânirilor Constantinopolului în zonă¹. Ea a fost marcată, de asemenea, de numeroase confruntări militare, în cadrul multora dintre ele flotei imperiale revenindu-i un rol însemnat. Parcurgerea izvoarelor istorice, avute la dispoziție, permite identificarea unora dintre tipurile și categoriile de nave din cadrul flotei romano-bizantine și apoi bizantine de război, participante la campaniile navale de pe Dunăre din secolele VI-XII. În rândul acestora pot fi distinse două categorii principale: nave de luptă și nave de transport.

Dromonul. Cea mai cunoscută navă bizantină de război rămâne *dromonul* (*δρόμων*)². Atestată încă din secolul al V-lea, utilizarea dromonului ca navă de luptă este frecvent menționată începând din secolul următor. Dromonul, aprecia Hélène Ahrweiler, era „*bastimentul cu bordul înalt, prin excelență bizantin, obișnuit din secolul al VI-lea*”³.

În secolele VI-XII regăsim dromonul, participând, în multe rânduri, la campaniile dunărene, organizate de Imperiul Romano-Bizantin și apoi

*Doctor în istorie; profesor la Colegiul Tehnic „Mediensis”, Mediaș; e-mail: vasilemarculeț@gmail.com

Prezentul studiu are la bază textul capitolului *Tipuri și clase de nave din componera flotei bizantine în timpul campaniilor de pe Dunăre, din secolele VI-XII*, din lucrarea autorului „Campanii bizantine pe Dunăre (secolele VI-XII)”, Constanța, 2010, pp. 120-132.

¹ C.C. Petolescu, *Formarea poporului român și a limbii române*, București, 2019, p. 82.

² A. Assmann, *Dromones*, în „Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft”, Herausgegeben von G. Wissowa, vol. V. *Demogenes – Ephoroi*, Stuttgart, 1905, col. 1716; Hélène Ahrweiler, *Byzance et la mer. La marine de guerre la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe-XVe siècles*, Paris, 1966, pp. 410-411; E. McGeer, A. Cutler, *Dromon*, în „The Oxford Dictionary of Byzantium”. Editor en Chief Al. P. Kazhdan, New York-Oxford, 1991, p. 662.

³ Hélène Ahrweiler, *op. cit.*, p. 410; Cf. J.H. Pryor, Elizabeth M. Jeffreys, *The Age of the ΔΡΟΜΩΝ. The Byzantine Navy ca 500-1204*, Leiden-Boston, 2006, pp. 123-128; Cf. C. Zuckerman, *On the Byzantine Dromon (with a Special Regard to De Cerim. II, 44-45)*, în „Revue des Études Byzantines”, LXXIII, 2015, pp. 59-63.

Bizantin. Pe baza știrilor transmise de Theophylaktus Simocatta și Theophanes Confessor, istoricii John H. Pryor și de Elizabeth M. Jeffreys conchid că prima menționare a participării dromonilor la campaniile romano-bizantine de pe Dunăre datează din anul 595⁴.

Din punctul nostru de vedere, prezența dromonilor la campaniile dunărene ale Imperiului Romano-Bizantin este, cel puțin, cu peste trei decenii și jumătate mai timpurie. Cunoaștem din relatarea lui Ioannes Malalas că, pentru a anihila forțele koutrigurilor pătrunse în imperiu, sub conducerea căpeteniei Zabergan, în martie-august 559, împăratul Justinianus I a dispus echiparea unei flote compusă din „*corăbii cu două prove*”, care urma să opereze pe Dunăre⁵. În opinia noastră acele „*corăbii cu două prove*”, echipate de Justinianus I împotriva hunilor koutrigouri, în august 559, la care face referire Ioannes Malalas, nu au putut fi decât dromoni.

O serie de cercetări întreprinse, de-a lungul timpului, de diverși specialiști au condus la concluzia că dimensiunile dromonului, capacitatea acestuia și numărul membrilor echipajului au variat de la o epocă la alta. Spre exemplu, Hans D. L. Viereck considera că în secolul al VI-lea, un dromon măsoara 28 m lungime și 4,5 m lățime, avea un pescaj de 0.90 m și o capacitate de 50 tone sau mai mică⁶. Pentru perioada de la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul celui următor, în epoca împăratului Leon VI, Richard H. Dolley estima dimensiunile unui dromon la 39,64 m lungime și 5,48 m lățime, cu un pescaj de 1,82 m⁷. Dimensiunile propuse de Richard H. Dolley au fost acceptate și de alți specialiști în domeniu, care le-au rotunjit la

⁴ Theophylacti Simocattae, *Historiarum libri octo*, recognovit Immanuel Bekkerus, Bonnae, MDCCCXXXIV, VII.10 (*Historiarum*); Theophylactus Simocatta, *The History*. An English Translation with Introduction and Notes Michael and Mary Whitby, Oxford, 1997, VI.10.3 (*The History*); Teofilact Simocata, *Istorie bizantină. Domnia împăratului Mauricius (582-602)*. Traducere, introducere și note de H. Mihăescu, București, 1985, VI.10.3 (*Istorie bizantină*); Theophanis, *Chronographia*, ex recensione Ioannis Classeni, vol. I, Bonnae, MDCCCXXXIX, p. 427; Theophanes Confessor, *The Chronicle. Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*. Translated with Introduction and Commentary by Cy. Mango and R. Scott with the assistance of G. Greatrex, Oxford, 1997, AM 6090 [AD 597/8] (*The Chronicle*); Cf. J.H. Pryor, Elizabeth M. Jeffreys, *op. cit.*, p. 133.

⁵ John Malalas, *The Chronicle of John Malalas*. A Translation by Elizabeth Jeffreys, M. Jeffreys and R. Scott with R. Croke, Jenny Ferber, S. Franklin, A. James, D. Kelly, Ann Moffatt, Ann Nixon, Melbourne, 1986.

⁶ H.D.L. Viereck, *Die romische Flotte. Classis Romana*, Herford, 1975, p. 73; S. Cosentino, *Constans II and the Byzantine Navy*, în „Byzantinische Zeitschrift”, 100, 2007, 2, pp. 581-582.

⁷ R.H. Dolley, *The Warships of the Later Roman Empire*, în „The Journal of Roman Studies”, 38, 1948, 1-2, pp. 48-53.

aproximativ 40 m lungime și 5,5 m lățime⁸. În secolul al X-lea, pe baza informațiilor existente, specialiștii care s-au ocupat de studierea navelor de război bizantine afirmă funcționarea în cadrul flotei imperiale a unor dromoni mari având lungimea estimată la 60 m, lățimea la 10 m și capacitatea la 100 tone⁹.

În ceea ce privește efectivele echipajului unui dromon, informațiile, de multe ori confuze, transmise de izvoare, fac ca și acestea să fie dificil de estimat. Se pare însă că ele au diferit de la o epocă la alta, în funcție de mărimea vaselor. Procopius, care își redactează opera în secolul al VI-lea, în timpul lui Justinianus I, relatează, spre exemplu, că în anul 533, flota care transporta forțele romano-bizantine ale generalului Belisarius spre Africa de Nord era însoțită și de 92 de dromoni, pe care „*au fost imbarcați două mii de bizantini, soldați și văslași în același timp*”¹⁰. Fundamentat pe aceste informații, istoricul Vassilios Christides a conchis că echipajul unui dromon era de 22 de oameni, îndeplinind în același timp serviciul de văslași și luptători¹¹.

O serie de specialiști au emis însă alte opinii cu privire la efectivele echipajului unui dromon în secolul al VI-lea. Spre exemplu, Salvatore Cosentino concidea că între secolele IV și VI, efectivul echipajului unui dromon a evoluat de la 20-30, până la 30-35 de oameni¹². Concluzia era respinsă de John H. Pryor și de Elizabeth M. Jeffreys, care considerau că, în secolul al VI-lea, echipajul unui dromon standard se situa, probabil, în jurul a 50-54 de indivizi¹³.

Până la sfârșitul secolului al IX-lea lipsesc alte informații referitoare la tipurile de dromoni și la efectivele echipajelor acestora. Noile informații provin din tratatul de artă militară, *Taktika*, al împăratului Leon VI. În lucrarea lui, basileul consemnează câteva informații de mare importanță din

⁸ McGeer, A. Cutler, *op. cit.*, p. 662.

⁹ G. Makris, *Ships*, în „The Economic History of Byzantium. From the Seventh through the Fifteenth Century”, vol. I, Editor-en-Chief Angeliki E. Laiou, Washington, D.C., 2002, p. 92.

¹⁰ Procopio di Cesarea, *Le guerre persiana, vandolica, gotica*. A cura di M. Craveri. Introduzione di F.M. Pontani, Milano, 1977, III.vandolica I.11; Prokopios, *The Wars of Justinian*. Translated by H.D. Dewing. Revised and Modernised, with an Introduction and Notes, by A. Kaldellis. Maps and Genealogia by I. Mladjov, Indianapolis-Cambridge, 2014, III.XI.

¹¹ V. Christides, *Byzantine Dromon and Arab Shini: the Development of the Average Byzantine and Arab Warships and the Problem of the Number and Function of the Oarsmen*, în „Tropis III: 3rd International Symposium on Ship Construction in Antiquity. Athens 1989”. Proceedingd edited by H. Tzalas, Athens 1995, p. 112.

¹² S. Cosentino, *op. cit.*, p. 581.

¹³ J.H. Pryor, Elizabeth M. Jeffreys, *op. cit.*, p. 133.

punctul de vedere al celor două aspecte. „*Fiecare dromon – scrie împăratul – să aibă lungimea potrivită și mărimea corespunzătoare pentru două rânduri de bănci pentru vâsle, așa cum sunt numite, unul mai jos și unul mai sus. Fiecare rând să aibă, cel puțin, douăzeci și cinci de bănci pentru ca vâslașii să se așeze pe ele. Prin urmare, [...], ar trebui să fie douăzeci și cinci de bănci mai jos și, la fel, douăzeci și cinci mai sus, ceea ce face un total de cincizeci. Pe fiecare dintre ele să fie așezați câte doi vâslași, unul pe dreapta și unul pe stânga, astfel încât, toți vâslașii, care servesc și ca soldați, cei de sus și cei de jos vin la o sută de oameni*”¹⁴. Împăratul nu scapă din vedere nici cazurile excepționale, astfel că, în continuarea lucrării sale, referindu-se la capacitatea unui dromon, el susține că în asemenea situații ar trebui echipați „*dromoni mai mari ca acesta (cel cu 100 de oameni în echipaj, n.n.), cu spații pentru două sute de oameni, mai mult sau mai puțin, în funcție de ceea ce este nevoie împotriva inamicului, la momentul respectiv. Cincizeci de oameni vor servi pe băncile din rândul de jos, iar o sută cincizeci, înarmați și staționând sus, vor lupta împotriva inamicului*”¹⁵.

În temeiul informațiilor din *Taktika* lui Leon VI, istoricul Vassilios Christides identifică, în funcție de efectivele echipajului, funcționarea, în epoca respectivă, a două tipuri de dromoni. Primul, conchide el, era un tip de dromon cu două rânduri de bănci pentru vâsle și cu un echipaj format din 100 de oameni, organizați „*în patru unități a câte 25 de vâslași*”, din care două unități erau dispuse, „*la nivelul superior (2x25=50)*”, iar „*două la nivelul inferior (2x25=50)*”¹⁶. Al doilea, era un tip de dromon mai mare, cu un echipaj de 200 de oameni, din care „*50 de vâslași erau așezați la nivelul inferior*”, iar ceilalți „*150 de vâslași, care erau în același timp și luptători*”, erau dispuși la nivelul superior¹⁷. Istoricul grec emitea, de asemenea, ipoteza că „*existau trei unități a câte 25 de vâslași (3x25=75), iar restul erau păstrați în rezervă, îndeplinind sarcinile pe rând*”¹⁸.

Funcționarea unor dromoni mari în cadrul flotei bizantine este semnalată și de Constantin VII, care-și redactează opera la mijlocul secolului al X-lea. În lucrarea lui, *De Cerimoniis Aulae Byzantinae*, cu prilejul relatării expedițiilor împotriva Cretei, din anii 911, 934 - 935 și 949,

¹⁴ Leo VI, *The Taktika*. Translation and Commentary by G. Denis, Dumbarton Oaks, Washington, D.C., 2010, 19.8.

¹⁵ *Ibidem*, 19.9.

¹⁶ V. Christides, *op. cit.*, p. 116; M. Reddé, *Mare Nostrum. Les infrastructures, le dispositif et l'histoire de la marine militaire sous l'empire romain*, Rome, 1986, p. 120.

¹⁷ *Ibidem*; Cf. C. Torr, *Ancient Ships*, Cambridge, 1895, p. 18.

¹⁸ *Ibidem*; Cf. *Ibidem*, pp. 18-19.

împăratul-cărturar ne oferă informații diferite cu privire la efectivul echipajului unui dromon. Spre exemplu, în relatarea expediției din anul 911, el consemnează că un dromon avea un echipaj format din 230 de vâslași și avea îmbarcați pentru expediție 70 de soldați¹⁹. Într-o altă parte a operei sale, prezentând efectivele forțelor navale bizantine participante la campania din anul 949, el menționează prezența, în rândul lor, a unor dromoni cu echipajul de 220 de oameni fiecare²⁰.

Informațiile transmise de Constantin VII permit concluzia că, în secolul al X-lea, echipajul unui dromon mare era de 220 sau 230 de vâslași. Aceștia li se adăugau 70 de luptători, ceea ce făcea ca efectivele îmbarcate pe un dromon să ajungă la 290 sau 300 de oameni.

Asupra echipării cu armament a dromonului, dispunem, de asemenea, de puține informații. La sfârșitul secolului al VI-lea și la începutul secolului următor, în lucrarea sa de strategie militară, *Strategikon*, Mauricius recomanda ca, în funcție de situația concretă conturată în timpul confruntărilor navale, sau a debarcării trupelor, pe toate corăbiile sau, cel puțin, pe majoritatea dintre ele să fie instalate, „*baliste mai mici, acoperite cu pături ca în caz de nevoie să arunce în dușmani din partea dinainte a dromonilor ca să-i țină departe pe năvălitori*”²¹. Totodată, recomanda autorul lucrării de tactică militară, „*să punem în ele arcași buni și de ispravă și să întărim pozițiile construite pentru ei*”²².

Alături de „*baliste mai mici*”, pentru aruncat săgeți, instalate la prova, recomandate de Mauricius, pe vasele din categoria dromonilor erau instalate și mașini de aruncat pietre. În secolul al X-lea dotarea dromonilor cu aceste mașini este confirmată de informațiile transmise de Constantin VII Porphyrogenetos²³. Ca urmare, unii istorici conchid că pe dromoni

¹⁹ C. Porphyrogenetos, *The Book of Ceremonies*. Translated by Ann Moffatt, Maxeme Tall, Leiden-Boston, 2017, p. 652-654, 664, n. 4; Cf. W. Treadgold, *The Army in the Works of Constantine Porphyrogenitus*, în „*Revista di Studi Bizantini e Neellenici*”, n.s., 29, 1993, p. 110; Cf. Ch. G. Makrypoulias, *The Navy in the Works of Constantine Porphyrogenitus*, în „*Greco-Arabica*”, VI, 1995, p. 162-163; Cf. C. Zuckerman, *op. cit.*, p. 74.

²⁰ C. Porphyrogenetos, *op. cit.*, p. 665; Cf. W. Treadgold, *op. cit.*, p. 135; Cf. Ch. G. Makrypoulias, *op. cit.*, p. 162-163; Cf. S. Cosentino, *op. cit.*, p. 581.

²¹ Mauricius, *Arta militară*. Ediție critică, traducere și introducere de H. Mihăescu, București, 1970, XII.21.2; Maurikios, *Das Strategikon*. Einführung, Edition und Indices von G.T. Dennis. Übersetzung von E. Gamillscheg, Wien, 1981, XII.B.21; Maurice's *Strategikon*. *Handbook of Byzantine Military Strategy*. Translated by G.T. Dennis, Philadelphia, 1984, XII.21.

²² *Ibidem; Ibidem; Ibidem*.

²³ C. Porphyrogenetos, *op. cit.*, pp. 670-671.

„erau instalate mașini aruncătoare de blocuri mari de piatră sau anrocamente”, care constituiau o adevărată „artilerie grea”²⁴.

Detalii de o însemnătate deosebită cu privire la echiparea unui dromon ne oferă împăratul Constantinos VII, în lucrarea lui *De Cerimoniis Aulae Byzantinae*. Între informațiile referitoare la campania împotriva Cretei din anul 949, împăratul consemnează că echipamentul unui dromon participant la operațiunile militare consta din: „70 cuirase lamelare, 12 platoșe ușoare pentru cârmaci, mânuitorii de sifhoane și arcași, alte 10 platoșe comune, 80 de coifuri, 10 coifuri cu vizieră, 8 perechi de apărători pentru brațe, 100 de săbii, 70 de scuturi împletite, 30 de scuturi lydiane, 80 de tridente, 20 lănci cu cange, 100 de lănci grele, 100 de sulite, 50 de arcuri romane cu coarda dublă, 20 de pontoane, baliste și corzi de mătase, 10.000 de săgeți, 200 de arbalete, 10.000 de caltropi, 4 ancore cu lanț, 50 de surcote, 50 de căciuli”²⁵.

Descoperirea focului grecesc, la sfârșitul secolului al VII-lea, s-a resimțit pozitiv și asupra echipării vaselor de război bizantine. Construirea și instalarea pe vasele flotei imperiale a acelor dispozitive de proiectare la distanță a focului grecesc, numite *sifhoane*, s-au datorat, se pare, inițiativei împăratului Constantinos V²⁶. Spre exemplu, unitățile flotelor themelor, îndeosebi, care dispuneau de astfel de dotări, cunoscute sub denumirea de *siphonophoroi* (σιφωνοφόροι) sau cea populară de *kakkabopyrphoroi* (κακκαβοπυρφόροι), sunt atestate constant în surse²⁷.

În secolul al X-lea, echiparea unor dromoni din cadrul flotei imperiale cu dispozitivele de proiectare la distanță a focului grecesc își află confirmarea în informațiile transmise de împăratul Constantinos VII Porphyrogennetos. Potrivit informațiilor transmise de împărat, la expediția împotriva Cretei din 949 au participat și 20 de dromoni, fiecare vas fiind echipat cu câte trei sifhoane fiecare²⁸.

Cu certitudine, între acele „corăbii purtătoare de foc”, menționate în cadrul flotei bizantine cu prilejul campaniei din 971, împotriva rușilor sau numărat și dromoni²⁹. Fără îndoială, deși nu apar menționați în izvoare,

²⁴ I.A. Manoliu, *Nave și navigație*, București, 1984, p. 31.

²⁵ C. Porphyrogennetos, *op. cit.*, p. 669-670; Cf. Ch. G. Makrypoulias, *op. cit.*, pp. 164-165.

²⁶ W.O. Stevens, A. Westcott, *A History of Sea Power*, New York, 1920, p. 77.

²⁷ C. Porphyrogennetos, *op. cit.*, p. 622-673; Cf. Hélène Ahrweiler, *op. cit.*, p. 409.

²⁸ *Ibidem*, p. 672.

²⁹ Leonis Diaconi Caloensis, *Historiae libri decem et Libert de Velitatione Bellica Nicephori Augustii*, e recensione Caroli Benedicti Hasii, Bonnae, MDCCXXVIII, IX.2 (*Historiae libri decem*); Leo the Deacon, *The History. Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*. Introduction, translation, and annotations by Alice-Mary Talbot and Denis

dromoni echipați cu sifhoane pentru folosirea focului grecesc au participat și la unele dintre campaniile anterioare de pe Dunăre.

Chelandionul. Un cunoscut vas bizantin de război, propulsat, se pare, cu rame și cu vele, a fost *chelandionul* (*χελάνδιον*). Foarte probabil, numele lui derivă din termeni grecești *έγγαλνς* sau *χέλι* (anghilă sau țipar)³⁰. Uneori, denumirea lui a fost folosită ca sinonim pentru dromon³¹. Istoricii Eric McGeer și Alexander Kazhdan indică originea arabă a chelandionului³². Evoluția cunoscută de-a lungul timpului, îndeosebi, sub aspectul dimensiunilor a făcut ca chelandionul să devină o clasă de nave, care includea mai multe tipuri.

Majoritatea izvoarelor arată, însă, chelandionul ca fiind, mai ales, un vas de transport. Informațiile provenite din aceste izvoare confirmă folosirea chelandionului pentru transportul proviziilor și materialelor de război, al cailor, dar și al trupelor.

Theophanes Confessor, menționează folosirea navelor de tip chelandion de către împăratul Constantinos V, pentru transportul cailor, în anul 763 cu prilejul campaniei împotriva bulgarilor, când a folosit „*peste 800 de chelandia (χελάνδια)*”, pentru a îmbarca pe fiecare „*câte 12 cai*”³³.

În secolul al X-lea, folosirea vaselor din clasa chelandion de către flota bizantină este confirmată și de împăratul Constantinos VII Porphyrogenetos. Potrivit relatării acestuia, vase din clasa chelandion au fost folosite în timpul campaniilor împotriva Cretei din anii 911, 934 - 935 și 949³⁴. În prezentările forțelor navale participante la campaniile împotriva Cretei din anii 911, 934 - 935 și 949, împăratul Constantinos VII Porphyrogenetos face vorbire de trei tipuri de vase din clasa chelandion³⁵.

Primul tip ar fi *chelandionul „standard”*³⁶. Credem că este vorba despre acel tip de chelandion identificat de Warren Treadgold drept un *pamphylos „mai mic”*³⁷.

F. Sullivan with the assistance of George T. Denis and Stamatina McGrath, Washington, D.C., 2005, IX.2 (*The History*).

³⁰ Hélène Ahrweiler, *op. cit.*, p. 412.

³¹ E. McGeer, Al. Kazhdan, *Chelandion*, în „The Oxford Dictionary of Byzantium”. Editor en Chief Al. P. Kazhdan, New York-Oxford, 1991, p. 417.

³² *Ibidem*.

³³ Theophanes, *The Chronicle*. An English translation of *anni mundi 6095-6305 (A.D. 602-813)*, with introduction and notes, by H. Turtledove, Philadelphia, 1982, p. 122; Theophanes Confessor, *The Chronicle*, AM 6254 [AD 761/2]; Teofan Mărturisitorul, *Cronografia*, traducere de M. Țipău, București, 2012, p. 414.

³⁴ C. Porphyrogenetos, *op. cit.*, pp. 652-653, 664-665.

³⁵ *Ibidem*, p. 664.

³⁶ C. Porphyrogenetos, *op. cit.*, pp. 664-665.

³⁷ W. Treadgold, *op. cit.*, p. 110.

Cel de-al doilea tip ar fi cel numit *pamphylos* (πάμφυλος)³⁸. Deducem din informațiile împăratului-cărturar că *pamphylosul* era o navă mai mare.

Un al treilea tip de vas din clasa *chelandon*, apărut între 911 și 949, despre care face vorbire Constantin VII, pare a fi fost cel numit *ousiakon chelandon* (ούσιακόν χελάνδιον / χελανδίων ούσιακῶν). Din consemnările împăratului cunoaștem că, în anul 949, în cadrul flotei imperiale erau „100 de *ousiaka chelandia* (ούσιακὰ χελάνδια ρ’)³⁹”.

La sfârșitul aceluiași secol, cronicarul Yahya-ibn-Sa’id consemna prezența vaselor din clasa *chelandon*, fără a le preciza tipul, în cadrul flotei bizantine a împăratului Basileios II, la asediul cetății Tripoli, început la 9 decembrie 999. Potrivit relatării acestuia, „două «*chelandia*»” i-au adus împăratului „provizii și furaje, astfel încât, el și trupele lui să fie bine înzestrate”⁴⁰. Același autor relatează în continuarea operei sale că în urma cuceririi cetăților Beyrouth și Djoubeil, basileul, care a făcut numeroși captivi, „îmbarcă acești prizonieri pe «*chelandia*» și îi trimise în țara lui”⁴¹.

Singurele informații privind efectivele echipajelor vaselor din clasa *chelandon*, provin tot din opera împăratului Constantin VII. Din consemnările cuprinse în lucrarea lui, *De Cerimoniis Aulae Byzantinae*, aflăm că în expediția împotriva Cretei, din anul 911, flota imperială a folosit, atât vase de tipul *pamphylos*, având un echipaj de 160 de oameni, cât și de tipul *chelandon standard*, cu un echipaj de 130 de oameni⁴².

O situație diferită este prezentată de același autor în relatarea privind expediția împotriva Cretei, din anul 949. Conform informațiilor sale, echipajul unei nave de tip *pamphylos* din Thema Mării Egee era de 120 de oameni, iar al celui din Themele Samos și Kibyrrhaiotis de câte 150 de oameni⁴³. În schimb, tipul *ousiac* din Themele Marea Egee și Samos avea echipaje de 108 oameni, iar cel din Thema Kibyrrhaiotis de 110 oameni⁴⁴.

Informațiile împăratului-cărturar au primit interpretări diferite din partea istoricilor, chiar dacă, în general efectivele oferite de el sunt acceptate. Spre exemplu, Constantin Zuckerman, care identifică în

³⁸ C. Porphyrogenetos, *op. cit.*, pp. 652-653, 664-665.

³⁹ *Ibidem*, p. 664.

⁴⁰ Yahya-ibn-Sa’id d’Antioche, *Histoire de Yahya-ibn-Sa’id d’Antioche continuateur de Sa’id-ibn-Bitriq*, éditée et Traduite en français par I. Kratchkovsky et A. Vasuiliev, fasc. II, în R. Graffin, F. Nau, „Patrologia Orientalis”, t. 23, Paris, 1932, p. 459.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² C. Porphyrogenetos, *op. cit.*, p. 652.

⁴³ *Ibidem*, pp. 664-665.

⁴⁴ *Ibidem*.

chelandion și *pamphylos* două tipuri diferite de nave, consideră că primul tip avea un echipaj de 108 - 110 oameni, iar cel de al doilea de 130 - 160⁴⁵. Christos G. Makrypoulias este de părere că, în anul 911, vasele de tipul *pamphylos* aveau un echipaj de 130 - 160 de marinari⁴⁶. Același autor este de părere că în anul 949 vasele de tipul *pamphylos* aveau echipaje de 120 - 150 de oameni, iar cele de tipul *ousiac* de 108 - 110 oameni⁴⁷. Mai complexă este opinia lui Warren Treadgold, care susține că în campania împotriva Cretei din anul 911, vasele de tipul *pamphylos* „mai mic”, aveau echipaje de 130 de oameni, iar cele de tipul *pamphylos mare* de 160 de oameni⁴⁸. El admite, de asemenea, opinia că în timpul campaniei împotriva Cretei din anul 949, vasele de tipul *pamphylos* din themele Samos și Kibyrrhaiotis aveau echipajele formate din 150 de vâslași, cele din Marea Egee de 120 de vâslași, iar cele de tipul *ousiac* din Samos și Marea Egee, de 108 vâslași⁴⁹.

Echiparea unui *chelandion* pentru luptă este detaliat prezentată de Constantin VII Porphyrogenetos. Potrivit relatării acestuia, cu prilejul expediției împotriva Cretei din anul 949, o navă de tipul *pamphylos* era echipată cu „60 de cuirase lamelare, 60 de coifuri și 10 armuri”, iar un *chelandion standard* cu „10 cuirase lamelare, 10 coifuri, 2 platoșe ușoare și 8 comune”⁵⁰.

Alături de echipamentul clasic, împăratul-cărturar confirmă echiparea și a acestui tip de nave cu sifoane pentru proiectarea la distanță a focului grecesc, anume 24 de sifoane, pentru opt vase de tip *pamphylos* și 80 de sifoane pentru 40 de *chelandia*⁵¹. Concluzia care se desprinde din aceste informații este aceea că un vas de tipul *pamphylos* era echipat cu trei sifoane, iar unul de tipul *chelandion standard* cu două sifoane.

Puținele informații referitoare la participarea vaselor de tip *chelandion* la campaniile navale bizantine de pe Dunăre, nu exclude prezența lor în cadrul flotelor imperiale, care au luat parte la aceste expediții. În opinia noastră, posibilitatea ca în rândul „*corăbiilor mari de transport*”, menționate adesea de izvoare cu prilejul acestor campanii, să fie incluse și acest tip de nave, este cât se poate de plauzibilă. Nu putem preciza însă care din cele trei tipuri de *chelandion* au luat parte la aceste campanii.

⁴⁵ C. Zuckerman, *op. cit.*, pp. 74-76.

⁴⁶ Ch. G. Makrypoulias, *op. cit.*, p. 163.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ W. Treadgold, *op. cit.*, p. 110.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 135.

⁵⁰ C. Porphyrogenetos, *op. cit.*, pp. 670-673.

⁵¹ *Ibidem*, p. 673.

Cu titlu de ipoteză, considerăm că, date fiind condițiile de navigație pe Dunăre, cel mai probabil, acestea vor fi fost din primul tip, respectiv *chelandionul „standard”*, sau *pamphylos „mai mic”*.

Nici asupra echipării vaslor de tip *chelandion* participante la expedițiile dunărene ale flotei bizantine nu dispunem de informații. Susținem însă că, fără îndoială, ele au beneficiat de echiparea standard a acestor nave. Nu excludem însă nici posibilitatea ca între vasele participante la campaniile de pe Dunăre să fi luat parte și nave de tip *pamphylos* sau *chelandion standard*, echipate cu *siphoane* pentru utilizarea *focului grecesc*. Aceste tipuri de vase s-au fi putut număra, spre exemplu, între „*corăbiile purtătoare de foc*”, participante la campania împotriva rușilor din anul 971, precum și la alte campanii anterioare.

Hippagogos / Hippagogous. Tipul de vase *hipagogos / hippagogous* (ἵππαγωγός / ἵππαγωγός) își are originea în antichitatea greacă. Informațiile pe care le deținem ne permit afirmația că făceau parte din categoria vaselor de transport⁵². Însuși numele vasului ne arată că era folosit, în primul rând, la transportul cailor, respectiv a trupelor de cavalerie.

Asupra efectivelor echipajelor sale avem puține informații. Cunoaștem că în secolul al IV-lea acest tip de navă avea un echipaj format din 60 de văslași și putea transporta 30 de cai⁵³. În absența altor informații, considerăm că nu este exclusă posibilitatea ca acest tip de vase să fi rămas cu aceleași efective și cu aceeași capacitate pe toată durata funcționării lui.

În timpul expedițiilor navale bizantine pe Dunăre, din secolele VI-XII, vasele de tipul *hipagogos / hippagogous* sunt menționate o singură dată, de patriarhul Nikephoros, în opera lui. Este vorba de campania din anul 763, organizată de împăratul Constantinos V, împotriva bulgarilor. Relatând evenimentele petrecute, Nikephoros afirmă că pentru transportul forțelor sale de cavalerie, basileul a folosit „*nave hippagogous*”, pe care, „*le-a trimis prin Pontos Euxinos până la Istros*”⁵⁴.

Informația patriarhului Nikephoros vine în contradicție cu cea transmisă de Theophanes Confessor, care afirmă că vasele folosite de împărat era de tipul *chelandion*. În ceea ce ne privește, considerăm că nu putem exclude posibilitatea ca între „*corăbiile mari de transport*”,

⁵² M. Reddé, *op. cit.*, p. 128.

⁵³ L. Casson, *Ships and Seamanship in the Ancient World*, Princeton, New Jersey, 1971, p. 93.

⁵⁴ Nicephori Patriarce Constantinopolitani, *Breviarum rerum post Mauricium Gestarum*, recognovit, Imm. Bekkerus, Bonnae, MDCCCXXXVII, § 76; Nikephoros Patriarch of Constantinople, *Short History*. Text, Translation, and Commentary, by Cy. Mango, Dumbarton Oaks-Washington, D.C., 1990, § 76.

menționate cu prilejul expedițiilor romano-bizantine și apoi bizantine pe Dunăre să se fi numărat și vase de tipul *hippagous*.

Galera / Galea. Numele acestui tip de vas derivă din termenul grecesc *γαλέος*, tradus prin pește-spadă sau rechin mic⁵⁵. Începând din secolul al X-lea, denumirea de galeră este aplicată dromonilor ușori și rapizi, propulsați de vâslașii de pe un singur rând de bănci, considera Cecil Torr⁵⁶. Termenul *galeră* sau *galea*, conchidea Hélène Ahrweiler, „*asemenea termenilor dromon și chelandion, este utilizat exclusiv în sensul de navă de război, el desemnând un bastiment cu rame de același tip ca dromonii – chelandia clasici, dar mai puțin important decât aceștia*”⁵⁷.

Calitățile galerelor, îndeosebi rapiditatea, au făcut ca acest tip de vas să fie folosit, inițial, pentru efectuarea unor misiuni de mesagerie sau curierat oficial. Rapiditatea și manevrabilitatea ei au făcut din galeră / galee și vasul preferat al praților⁵⁸. În condițiile desfășurării unor operațiuni militare pe apă, galera / galea era utilizată pentru transmiterea mesajelor comandantului, pentru patrulare, sau pentru executarea unor misiuni de spionaj sau de recunoaștere în apele inamice⁵⁹.

Galera era o navă „*perfect adaptată războiului costier*”⁶⁰. Din informațiile transmise de Leon VI reiese faptul că galerele erau folosite și pentru intervenții imediate, în scopul rezolvării unor situații apărute conjunctural⁶¹.

Primele informații despre utilizarea galerei în flota bizantină provin din *Taktika* lui Leon VI. Prezintă rolul dromonilor ușori și rapizi în îndeplinirea unor misiuni de cercetare, transmitere de mesaje și alte necesități, care puteau apărea inopinat, împăratul conchidea că, alături de aceștia, mai funcționau „*nave cu un singur rând de vâsle (μονήρια), și galere (γαλαίαις), echipate pentru situații care apăreau întâmplător*”⁶².

Prezența galerelor, în flota bizantină, este semnalată și de împăratul Constantinos VII. Conform informațiilor transmise de el, la campania

⁵⁵ E. McGeer, *Galea*, în „The Oxford Dictionary of Byzantium”. Editor en Chief Al. P. Kazhdan, New York-Oxford, 1991, p. 816.

⁵⁶ C. Torr, *op. cit.*, p. 19.

⁵⁷ Hélène Ahrweiler, *op. cit.*, p. 414.

⁵⁸ *Ibidem*; Andreea Atanasiu, *Veneția și Genova în Marea Neagră. Nave și navigație (1204-1453)*, Brăila, 2008, p. 113.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 414; E. McGeer, *op. cit.*, p. 816.

⁶⁰ Andreea Atanasiu, *op. cit.*, p. 113.

⁶¹ Leo VI, *op. cit.*, 19.81.

⁶² *Ibidem*.

împotriva Cretei din anul 949 au participat și 15 galere din Attaleia, două din Antiochia și un număr neprecizat din insula Karpathos⁶³.

Asupra efectivului echipajului unei galere, în epoca studiată de noi, nu avem informații directe. O serie de istorici, care au abordat acest aspect, sunt însă de părere că efectivul unui echipaj se ridica la 50 de vâslași⁶⁴.

Participarea galerelor la campaniile bizantine de pe Dunăre este semnalată pentru prima dată de Leon Diaconus, cu prilejul relatării expediției împotriva rușilor, din aprilie-august 971⁶⁵. Numărul lor nu este precizat de autorul bizantin. Putem deduce, însă, din știrile transmise de el, că acesta a fost unul semnificativ.

Nici asupra efectivelor echipajelor sau a misiunilor încredințate galerelor nu deținem informații. Credem însă că numărul membrilor echipajului unui vas a fost cel stabilit de cercetătorii menționați, iar misiunile executate au fost, dat fiind contextul în care s-a desfășurat campania, cele de patrulare și de intervenție imediată.

Moneria. Prima menționare a acestui tip de vase în compunerea flotei bizantine de pe Dunăre se regăsește în *Istoria* lui Leon Diaconus. În cadrul prezentării unităților navale aflate în componența flotei imperiale, participante la campania pe Dunăre, împotriva rușilor, din anul 971, Leon Diaconus, menționează între tipurile de vase participante și cele „numite în vorbirea curentă moneria (μονήρια)”⁶⁶.

Este dificil de precizat din care tip de vas anterior a evoluat moneria. Din punctul nostru de vedere, două ipoteze au un grad ridicat de veridicitate.

O primă ipoteză ar fi aceea că moneria a evoluat dintr-o categorie de vase numite *moneres*, cunoscută încă din secolul al IV-lea. Aceasta era echipată, de obicei, cu un singur rând de vâsle și, foarte rar, cu mai multe rânduri de vâsle⁶⁷.

De la începutul secolului al V-lea, moneresul devine principala navă de război proiectată și construită în șantierelor romano-bizantine, indiferent dacă era „pentru luptă pe mare sau pe fluvii”⁶⁸. Însemnătatea acestui tip de vas a fost atât de mare încât construcția ei, conchidea istoricul Raffaele

⁶³ C. Porphyrogenetos, *op. cit.*, p. 665.

⁶⁴ Höckmann, O., *The Liburnian: Some Observations and Insights*, în „International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration”, 26, 1997, 3, pp. 196-197; J.H. Pryor, Elizabeth M. Jeffreys, *op. cit.*, p. 127.

⁶⁵ Leonis Diaconi Caloensis, *Historiae libri decem*, VIII.1; Leo the Deacon, *The History*, VIII.1.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ R. D’Amato, *Imperial Roman Warships 193-265*, Oxford, 2017, p. 16.

⁶⁸ *Ibidem*.

D'Amato „a fost, în principal, o problemă de stat”, chiar dacă, ulterior a fost deschisă „și contractorilor privați”⁶⁹.

O a doua ipoteză ar fi aceea că, că nu este exclus ca *moneria* a fost un tip de vas evoluat din dromon. Propulsat de un rând de vâsle și pânză, a fost, foarte probabil, rapid asemenea galerei. Informații despre dimeniunile acestor vase, despre efectivele echipajelor lor nu avem. Nu este însă exclusă posibilitatea ca dimeniunile moneriei, precum și efectivul echipajului său să fie apropiate de cele ale galerei.

Ambarcațiuni de proveniență locală. Alături de tipurile de nave militare prezentate, sursele bizantine înregistrează, de asemenea, utilizarea și a altor tipuri de vase, de către forțele imperiale cu prilejul unora dintre campaniile navale de pe Dunăre. În această categorie se înscriu diferite tipuri de ambarcațiuni de proveniență locală.

Podurile plutitoare și plutele. În epoca analizată de noi, *podurile plutitoare* și / sau *plutele* apar menționate pentru prima oară cu denumirea de *σχεδίας*, în relatarea campaniei navale împotriva avarilor, din vara anului 602, realizată de Theophylaktus Simocatta și ulterior de Georgios Kedrenos⁷⁰. Au fost mijloace de transport improvizate, folosite, în general, pe distanțe scurte, în special, pentru traversarea unor cursuri de apă.

Folosirea podurilor plutitoare și a plutelelor de flota imperială, angajată în campaniile militare de pe Dunăre, în secolele VI-XII, este menționată constant pe toată durata acestei perioade. Capacitatea superioară de care dispuneau, față de alte tipuri de ambarcațiuni locale, a permis folosirea lor la transportul soldaților și echipamentului, uneori chiar și a cailor. În multe cazuri, ele sunt menționate cu aceleași denumiri generice ca și luntrele, bacurile sau bărcile, ceea ce le face dificil de deosebit de celelalte tipuri de ambarcațiuni.

Alte tipuri de ambarcațiuni locale. Diversele surse de care dispunem fac referiri la *luntrele*, *bacurile*, *bărcile* și altele, folosite cu prilejul unora dintre campaniile întreprinse de flota bizantină pe Dunăre, în secolele VI - XII. Aceste tipuri de ambarcațiuni locale sunt menționate, în izvoare, cu denumirile generice de *ἀγγεῖα*, *πορθμὸς μικροῦ*, *πορθμεὺς*, *πορθμείων*, ceea ce face aproape imposibil de identificat la care anume dintre ele se referă autorul izvorului respectiv.

Facem aici precizarea că, foarte probabil, sub denumirile de luntre sau barcă trebuie identificată *monoxila*. Această ambarcațiune, cunoscută

⁶⁹ *Ibidem*, pp. 16-17.

⁷⁰ Theophylacti Simocattae, *Historiarum*, VIII.2; Theophylactus Simocatta, *The History*, VIII.2.4,8; Teofilact Simocata, *Istorie bizantină*, VIII. 2.4,8 ; Cedrenus 1838, I, p. 702 ; *Fontes*, III, pp. 132/133.

încă din preistorie, scobită într-un singur trunchi de copac, apare, uneori, în sursele bizantine menționată chiar cu denumirea ei proprie, *μονοξύλοι*.

Ambarcațiunile, înregistrate în izvoare cu denumirile arătate, sunt, asemenea podurilor plutitoare și plutelor, mijloace autohtone de transport pe apă, produse la nivel local. Constatăm din analiza informațiilor transmise de surse, cu privire la ele, că denumirile cu care sunt menționate nu desemnează un singur tip, ci o gamă variată de ambarcațiuni. Uneori aceste denumiri se referă inclusiv la vasele flotei imperiale.

În general, de mici dimensiuni, aceste tipuri de ambarcațiuni autohtone au fost folosite, ocazional, îndeosebi pentru travesarea de pe un mal sau altul al Dunării sau ale altor cursuri de apă. Folosirea lor de către forțele imperiale este menționată din epoca romano-bizantină până la sfârșitul secolului al XII-lea.

TYPES AND CATEGORIES OF BYZANTINE VESSELS USED ON THE DANUBE IN THE MILITARY CAMPAIGNS OF THE 6TH-12TH CENTURIES

-abstract-

Keywords: Danube, dromon, chelandion, hippagogos / hippagogous, galley, moneria, floats (*σχεδίας*), thieves, boats.

The information transmitted by the historical sources available, allow to identify some of the types and categories of Byzantine warships, that participated in the naval campaigns on the Danube. Among them two main categories can be distinguished: battleships and transport vessels. The vessels of the two categories used by the imperial fleet in the campaigns on the Danube were: *dromon*, *chelandion*, *hippagogos* / *hippagogous*, *galley* and *moneria*. In addition to the types of military vessels presented, the Byzantine sources also record the use of other types of vessels, by the imperial forces during some of the naval campaigns on the Danube. Among them, the historical sources record the *ferries* and *floats* (*σχεδίας*), *thieves*, *boats*, etc., mentioned with the generic names of *ἀγγεῖα*, *πορθμὸς μικροῦ*, *πορθμὸς*, *πορθμείων*. The vessels mentioned in the sources under this name are undoubtedly domestic vessels.

Lista figurilor:

Fig. 1. Navă bizantină incendiind un vas inamic cu ajutorul focului greșc – miniatura 70, fol. 34v, în Ioannes Skylitzes, *Synopsis Historion*, manuscrisul de la Madrid (după Vasiliki Tsamakda, *The Illustrated Chronicle of Ioannes Skylitzes in Madrid*, Leiden, 2002).

Fig. 2. Flota bizantină distruge o flotă rusă – miniatura 310, fol. 130r, în Ioannes Skylitzes, *Synopsis Historion*, manuscrisul de la Madrid (după Vasiliki Tsamakda, *The Illustrated Chronicle of Ioannes Skylitzes in Madrid*, Leiden, 2002).

Fig. 3. Flota și forțele bizantine cuceresc Creta de la arabi – miniatura 334, fol. 138v, în Ioannes Skylitzes, *Synopsis Historion*, manuscrisul de la Madrid (după Vasiliki Tsamakda, *The Illustrated Chronicle of Ioannes Skylitzes in Madrid*, Leiden, 2002).

Fig. 4. Flota și armata bizantină, comandate de Nikephoros Phokas, debarcă în Creta – miniatura 339, fol. 140r, în Ioannes Skylitzes, *Synopsis Historion*, manuscrisul de la Madrid (după Vasiliki Tsamakda, *The Illustrated Chronicle of Ioannes Skylitzes in Madrid*, Leiden, 2002).

Fig. 5. Flota bizantină luptând împotriva arabilor din Sicilia – miniatura 363, fol. 146v, în Ioannes Skylitzes, *Synopsis Historion*, manuscrisul de la Madrid (după Vasiliki Tsamakda, *The Illustrated Chronicle of Ioannes Skylitzes in Madrid*, Leiden, 2002).

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

